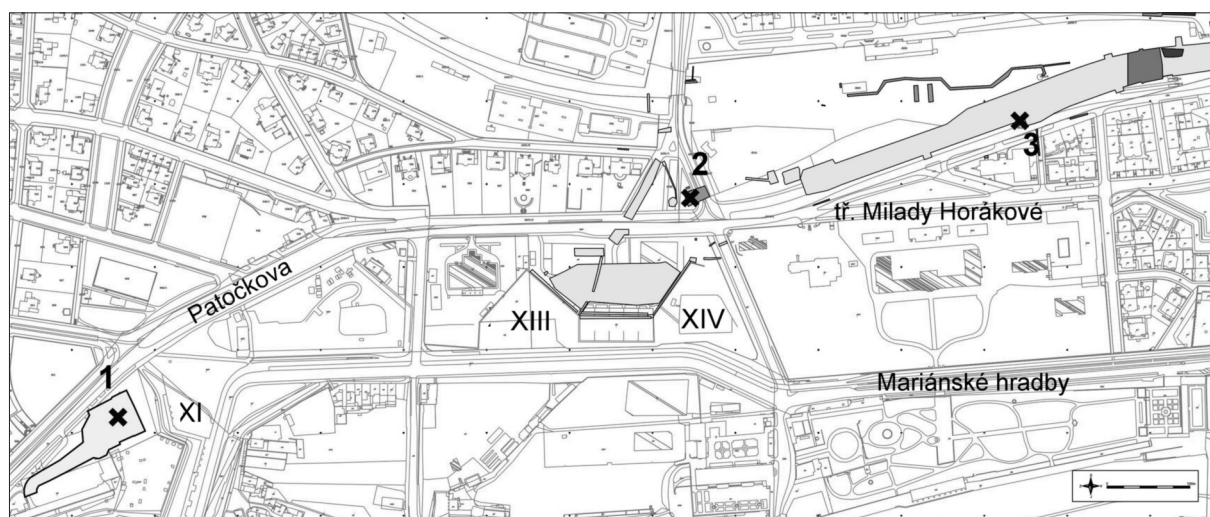

K NESTANDARDNÍM PROJEVŮM POHŘEBNÍCH AKTIVIT NA PŘEDPOLÍ PRAŽSKÉHO HRADU

Kateřina Tomková – Petra Stránská

Od roku 2008 probíhá v souvislosti s výstavbou tunelu Blanka záchranný archeologický výzkum, který představuje rozsáhlou krajinnou sondu v exponovaném území mezi Pražským hradem a bubenečsko-podbabskou oblastí. I když nebylo během výzkumu objeveno žádné primární pohřebiště, ukázalo se, že součástí „paměti“ zdejší krajiny jsou doklady pohřebních aktivit (*obr. 1*), které doplňují naše poznatky o pohřbívání a o nakládání s pohřebišti na předpolích Pražského hradu, publikované v nedávné minulosti (Tomková – Frolík 2005; Tomková 2006).

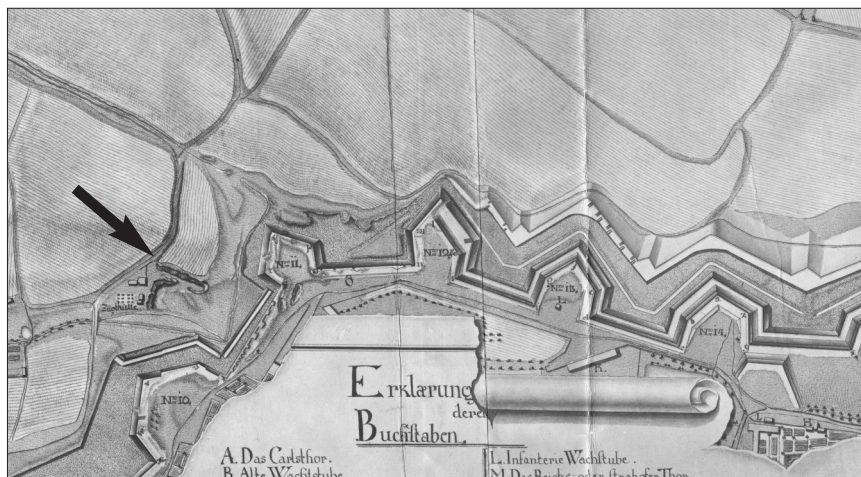

Obr. 1. Doklady pohřebních aktivit na severním a západním předpolí Pražského hradu zjištěné v trase tunelu Blanka.
1. Stavební jáma Myslbekova, 2. Křižovatka Svatovítská, 3. Tř. Milady Horákové.
Autoři tohoto i dalších plánů A. Kössl a K. Tomková

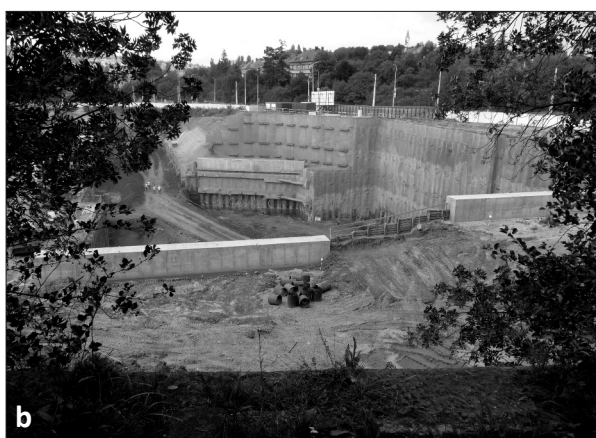
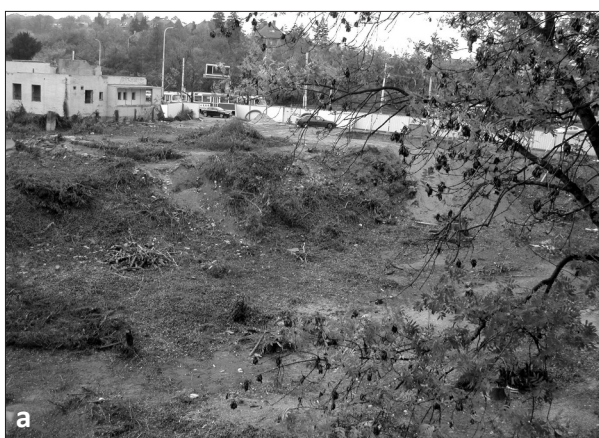
1. POHŘEBIŠTĚ V BÝVALÉ STRAHOVSKÉ CIHELNĚ (PRAHA 6 - HRADČANY, STŘEŠOVICE)

Součástí věnce raně středověkých pohřebišť poslední třetiny 9.–10. století obklopujících hradčanskou ostrožnu bylo pohřebiště v prostoru strahovské cihelny (*obr. 2*).¹ Nejstarší nálezy – nádoba a zlomky ze tří dalších uchovávané ve sbírkách premonstrátské kanonie na Strahově – pocházejí již ze 30. let 19. století. Doba zvýšené těžby ve 40. letech 19. století a postup do prostoru archeologických lokalit se v této době prořaly s archeologickými aktivitami V. Krolmuse, který odtud zachránil několik předmětů

¹ Strahovská cihelna začala fungovat v prostoru vymezeném na východě bastionem XI a na jihu potokem Brusnice v 2. polovině 18. století po ukončení hlavních bojů v rámci válek o habsburské dědictví. Na plánech 2. poloviny 18.–19. století je patrný vývoj od cihelny v menším rozsahu s omezeným počtem budov ke „konjunkturu“ zhruba od 30./40. let 19. století projevující se rozšířením cihelny a zástavby. Po vytěžení hlíny byl areál cihelny využit pro objekty octárny.

Obr. 2. Praha, Hradčany. Situační plán hradeb severního opevnění, Johan Seidl, Mathes Modray, 1784 (Sbírka plánů NPÚ-ÚP). Strahovská cihelna se nachází západně bastionu XI

Obr. 3. Východní část areálu bývalé strahovské cihelny, stavební jáma Myslbekova, a – před zahájením stavebních prací v roce 2008; b – po odtěžení v roce 2009

pro sbírky Národního muzea a zachoval nejpodrobnější popis dobového stavu lokality (podrobně s popisy a vyobrazením nálezů Tomková 2006, 106–111). Další hroby byly narušeny ve 20. letech 20. století při křižovatce Patočkova–Střešovická.²

Jedním z cílů výzkumu probíhajícího ve stavební jámě Myslbekova západně bastionu XI v roce 2009 bylo ověření existence tohoto pohřebiště (obr. 3). Hroby v původním uložení se již objevit nepodařilo. Ukázalo se totiž, že podstatná část odtěžovaného návrší v sobě skrývá kromě subrecentních až recentních situací již jen přemístěnou hlínu nehodící se k cihlářskému zpracování. V této „vysypce“ ukládané na úbočí návrší se ovšem podařilo zachytit horizont sekundárně přemístěných zbytků hrobů v podobě kumulací lidských kostí (tab. 1; obr. 4; 5; 6), a to včetně ojedinělých součástí hrobového inventáře. Tvoří je ocílka, zlomky nádob, zlomky organického materiálu s železnými nýty a zlomky nožů, přičemž na nejmenším z nich jsou dochovány zbytky dřevěné pochvy (obr. 7:2). Další lidské kosti byly získány při vzorkování řezů 3b, 5, 7, 8. V ploše provedený detektorový průzkum již bohužel škálu raně středověkých nálezů nerozšířil. V téměř horizontu se přitom současně nacházely předměty datovatelné do doby existence cihelny. Uvedená vrstva pak překrývala v jižní části stavební jámy odpadní vrstvy ze starších období funkce cihelny.

Analýza druhotně přemístěných, promíchaných kosterních pozůstatků bez zjevných anatomických souvislostí je práce dosti nevděčná a nepřináší uspokojivé výsledky. Limitujícím faktorem bývá navíc také značná fragmentárnost kostí, která neumožňuje jejich bližší identifikaci. Výsledkem je potom většinou

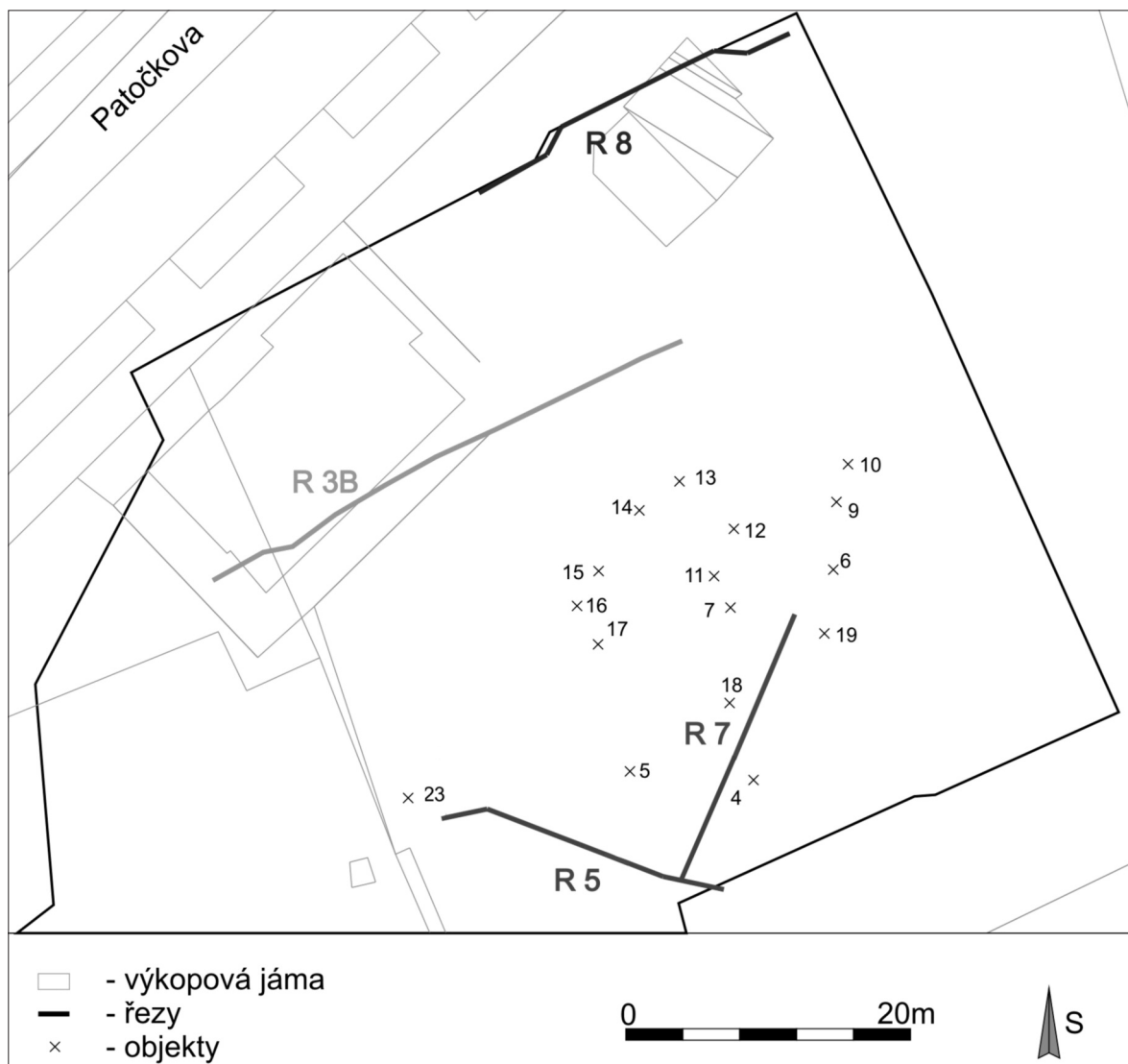
² Vzhledem k tomu, že z výzkumu tohoto pohřebiště se nedochovala žádná dokumentace, ani nálezy a údaje o charakteru nálezů – esovitých záušnic různých rozměrů – jsou pouze zprostředkované, je v soupisu pohřebišť na předpolí Pražského hradu toto pohřebiště evidováno samostatně vedle pohřebišť ve strahovské cihelně (Tomková 2006, 105). Borkovského datování „do 10. stol., vcelku až do 11. stol.“ (Borkovský 1969, 37) i naše současné poznatky o uvedeném prostoru v zásadě nevylučují spojení obou položek do jednoho pohřebiště.

objekt č.	pohlaví	věk	věk II
Jáma Myslbekova			
řez 3b	?	dospělí	
řez 5	?	dospělí, nad 35 let	
řez 7	2x ?	dospělí	
řez 8	?	dospělí	
obj. 4	?, dítě	dospělí, inf II	
obj. 5	3x ?, 1 dítě	dospělí, inf III	?, 8–10 let
obj. 6	žena?	adultus II	
obj. 7	muž	ad II – mat I	
obj. 9	?	?	
obj. 10	?	?	
obj. 11	?	dospělý	
obj. 12	?, dítě	dospělý, inf II	?, 1,5–2 roky
obj. 13	?	dospělý	
obj. 14	?	dospělí	
obj. 15	1x ?, 1 žena	?, maturus	?, 35–55 let
obj. 16	dítě	inf III	
obj. 17	1x ?, žena	dospělý, adultus II	
obj. 18	?	dospělý	
obj. 23	2x ?	dospělí	
Křižovatka Svatovítská			
H 1/2010 (obj. 20)	dítě	inf III	9±2 roky
tř. Milady Horákové			
H 1/2009 (obj. 72)	muž	adultus II+	nad 35 let

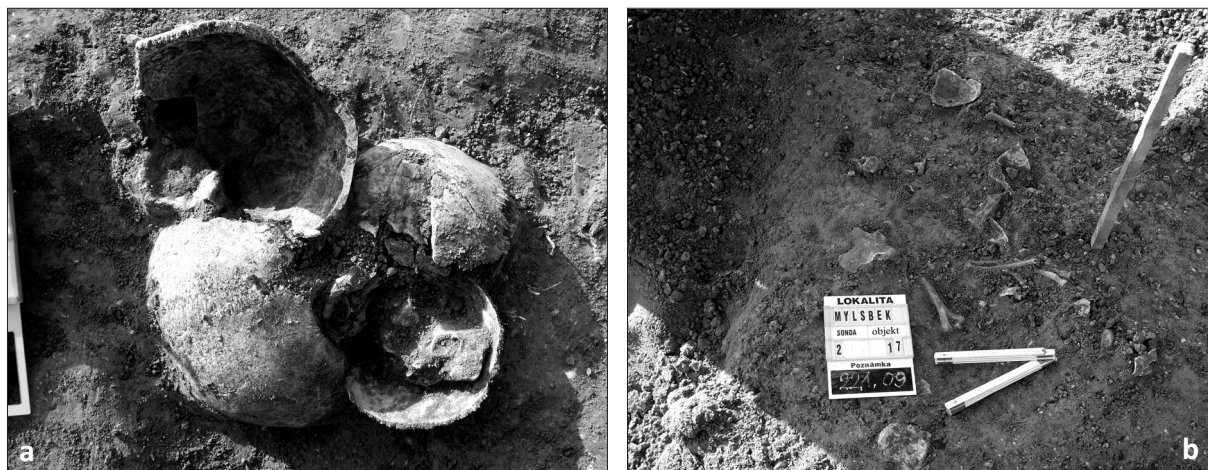
	sin	dx	min. počet dosp. jedinců
maxila	–	–	3
mandibula	–	–	3
scapula	1	5	5–6
humerus	3	3	3–6
radius	4	1	5–6
femur	4	3	4–7
tibia	4	1	4–5

Tab. 2. Stavební jáma Myslbekova. Minimální počet jedinců stanovený na základě počtu nalezených kostí

Tab. 1. Nálezy lidských kostí a ostatků v trase tunelu Blanka. Určení jedinců podle obsahu kostí vyzvednutých z objektů a při vzorkování řezů. Pokud bychom hodnotili každý objekt a řez samostatně, byl by výsledný počet pohřbených jedinců daleko vyšší než v případě, kdy posuzujeme celý nález jako jeden celek (viz tab. 2)

Obr. 4. Stavební jáma Myslbekova s vyznačením řezů, z nichž byly při vzorkování získány lidské kosti, a plošného rozptylu nálezů lidských ostatků a raně středověkých nálezů

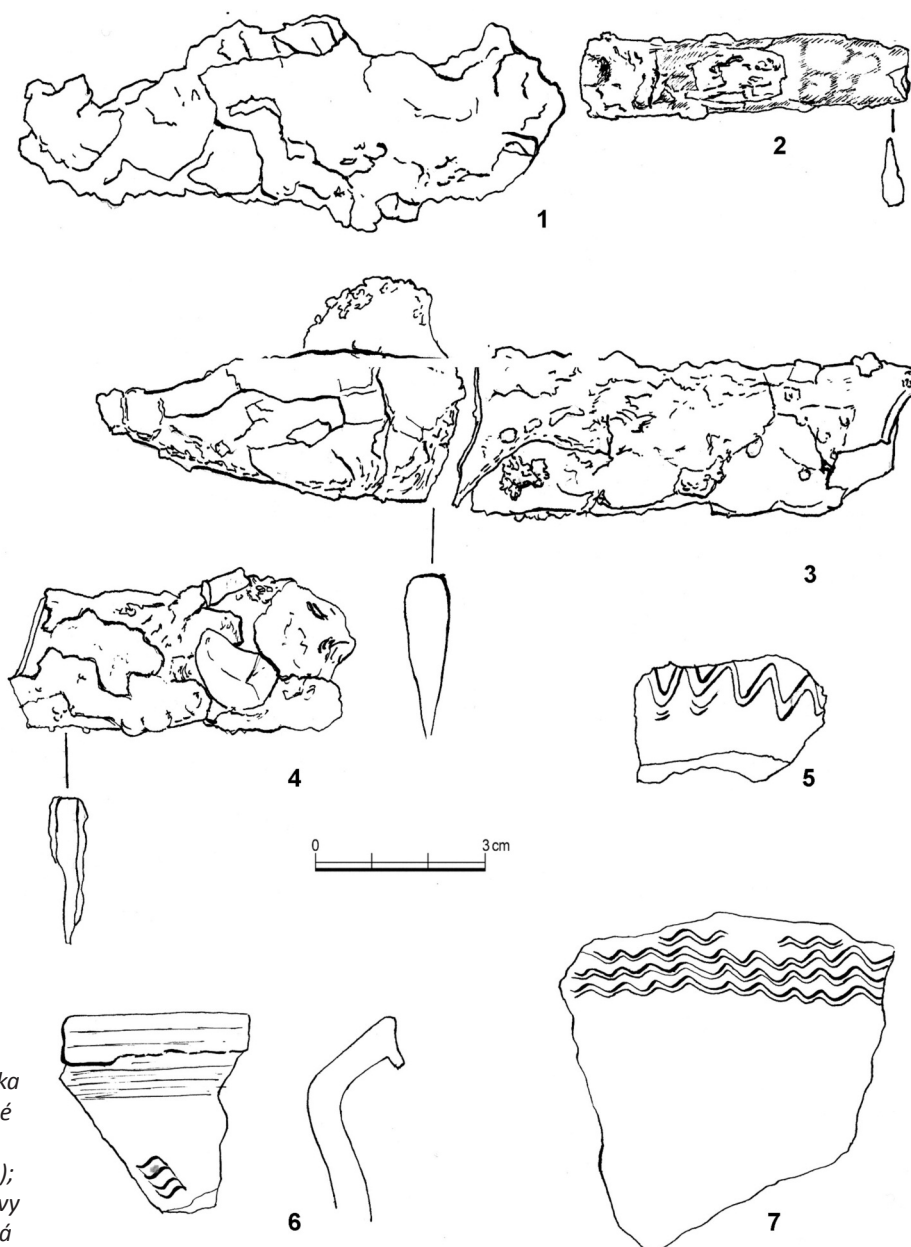
Obr. 5. Stavební jáma Myslbekova, a – obj. 5; b – obj. 17

Obr. 6. Stavební jáma Myslbekova, a, b – obj. 23

pouze výčet jednotlivých nalezených kostí a velmi orientační stanovení minimálního počtu pohřbených jedinců. V případě jámy Myslbekova je třeba vzít v úvahu pravděpodobnou možnost, že pozůstatky nalezené ve zkoumaných objektech a při vzorkování řezů tvoří části jednoho většího celku druhotně přemístěných kostí, a nelze tudíž vyloučit, že kosti z jednoho objektu mohou anatomicky souviset s kostmi z jiného objektu či řezu. Nález jsme tedy posuzovali jako celek a pokusili jsme se určit minimální počet jedinců, kterým pozůstatky náležejí. Ve vyzvednutém materiálu byly zastoupeny všechny skeletní partie, tzn. kosti lebky, páteř, hrudní koš, kosti lopatkového pletence, kosti pánevní, dlouhé kosti horní i dolní končetiny a drobné kosti ruky a nohy. Podle lopatek a kostí vřetenních se jednalo o pozůstatky minimálně 5–6 dospělých osob. U kostí stehenních jsme dospěli k číslu 4–7, u kostí holenních 4–5 (tab. 2). Podle zlomků lebečních kostí jsme mohli identifikovat pozůstatky minimálně tří dospělých jedinců. Morfometrické a morfologické hodnocení kostí pánevních (Houět – Brůžek – Murail 1995; Brůžek 2002) prokázalo přítomnost minimálně dvou žen a jednoho muže. Všechny kosti, u nichž jsme mohli posoudit charakteristiky informující nás o věku jedince (kosti pánevní, lebka, chrup, obratle) náležely osobám středního a vyššího věku nad 35 let. Identifikovali jsme rovněž pozůstatky minimálně dvou nedospělých (inf II, 1,5–2 roky a inf III, 8–10 let). Detailnější morfologickou či metrickou analýzu materiálů neumožňoval.

Na kostech jsme zaznamenali některé běžně se vyskytující patologické jevy – *cribra orbitalia* na stropech obou očních u staršího dítěte (inf III, 8–10 let), svědčící nejspíše o chronickém krevním onemocnění, dále spondylózu na hrudních obratlích a osteochondrózu na prvním krčním obratli dospělého jedince (muže) a intravitální ztráty zubů na třech dolních a jedné horní čelisti bez bližšího určení.

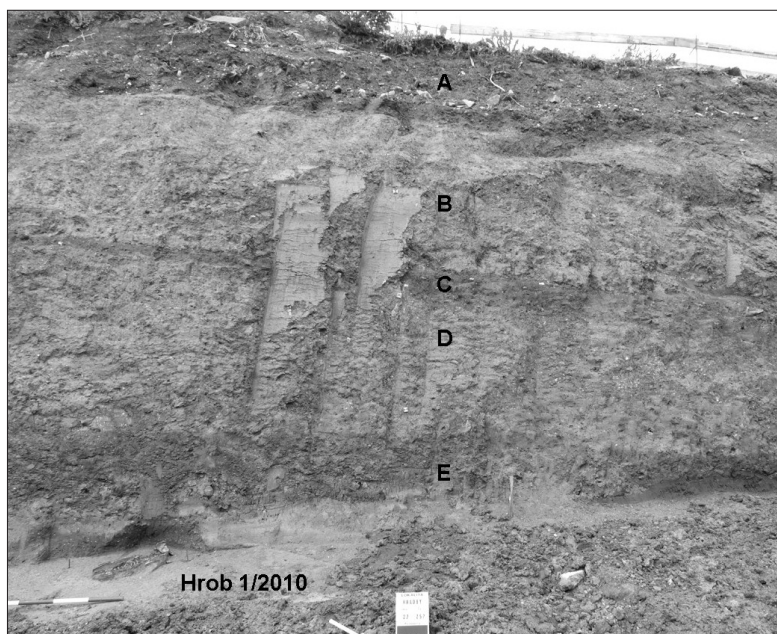

Obr. 7. Stavební jáma Myslbekova. Nálezy raně středověkého stáří. 1 – ocílka (obj. 7); 2 – nožík v dřevěné pochvě (obj. 23); 3–4 – fragmenty nožů (obj. 7, 21); 5–7 – keramika (sběr z vrstvy 2120). Kresba M. Housková

2. HROB SEVERNĚ PRAŠNÉHO MOSTU (PRAHA 6-DEJVICE)

K poměrně překvapivým dokladům pohřebních aktivit patří izolovaný dětský hrob, který byl nalezen při bagrování jámy S 27 pro budoucí podchod v širším prostoru křižovatky Svatovítská–Prašný most severně tř. Milady Horákové (parc. 4019). Hrob 1/2010 (obj. 20) o dochovaných rozměrech 0,60 × 0,30 m byl zjištěn pod souvrstvím předběžně interpretovaným jako násypy glacis, a to v úrovni světle hnědé půdy charakteru svahoviny překrývající povrch podloží, spráše, do níž však již hrob nebyl zahlouben (obr. 8; 9). Hrobová jáma se nerýsovala a ani výplň se neodlišovala od okolí. Dochovala se pouze horní část dětského skeletu v orientaci SZ–JV, zahrnující kost týlní, zlomky kosti spánkové a dolní čelisti a tři zuby bez obrusu ve stádiu mineralizace kořenů, dále žebra, obratle, lopatky, kosti klíční, dlouhé kosti obou horních končetin a prstové články ruky – vše ve větších či menších fragmentech. Na kostech ani na zubech jsme neobjevili žádné známky onemocnění či jiných patologických jevů. Pozůstatky náležely staršímu dítěti, věkový stupeň infans III, 9 ± 2 roky.

Absence výbavy nedovoluje hrob přesněji datovat. Zda dětský hrob souvisel s pravěkým či raně středověkým pohřbíváním na severním předpolí Pražského hradu (Tomková – Frolík 2005; Březinová – Turek

Obr. 8. Staveniště Prašný most. Sonda 27, řez 57. A–C: recentní a subrecentní uloženiny, D–E: navážky glaci

Obr. 9. Staveniště Prašný most. Dětský hrob 1/2010

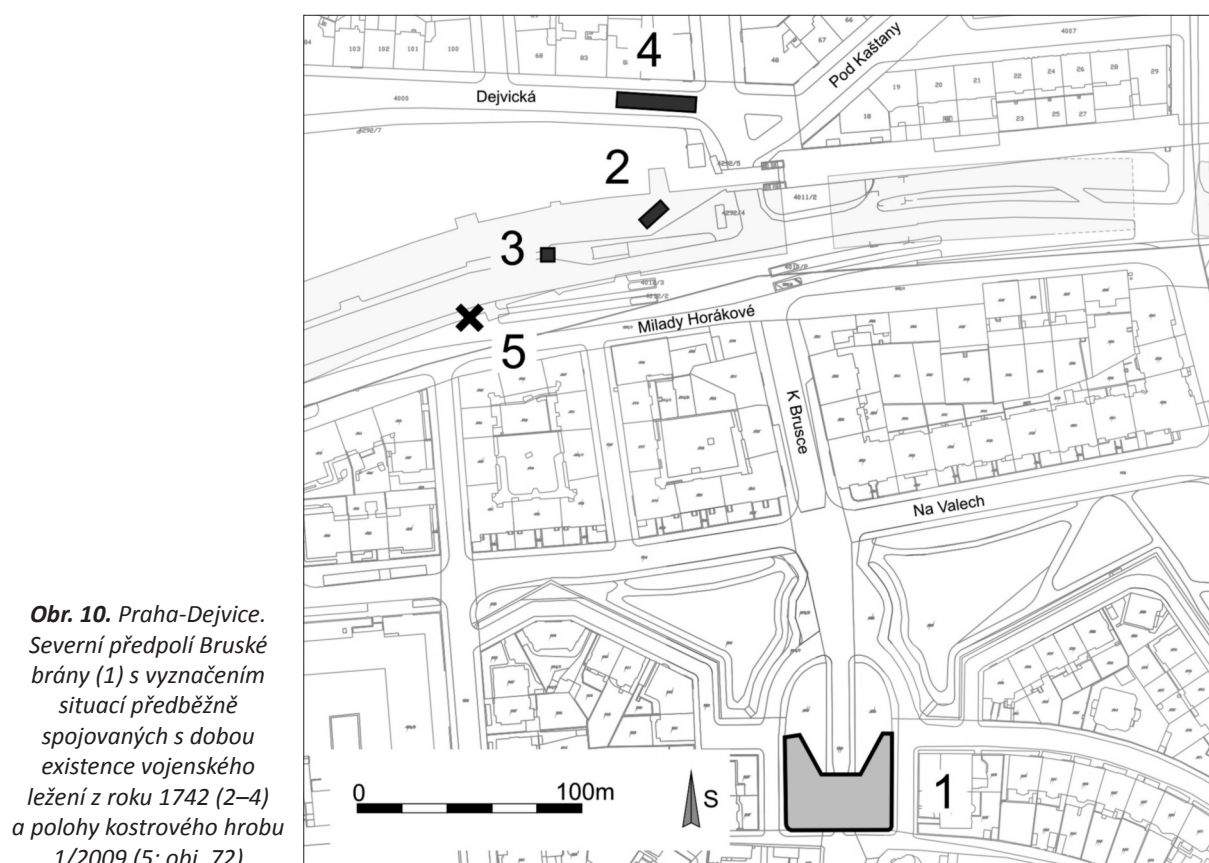
1999) či dokonce pochází z dob pozdějších, nelze jednoznačně rozhodnout. Zatímco raně středověká pohřebiště či hroby jednotlivých pravěkých kultur se rozkládají na vrcholu návrší Bruska, nyní objevený hrob se nachází poněkud netypicky na jeho severním svahu sklánějícím se k Dejvicím. Jisté je to, že hrob překrývalo souvrství související s dobou výstavby a existence barokní fortifikace. Při začištění profilu v okolí hrobu byl získán denár Zikmunda III. Vasy (1587–1632), ražený v Poznani na počátku 17. století (Smíšek 2010). Výstavba bastionů v 17. století znamenala výrazný zásah do geomorfologie návrší a způsobila porušení, odstranění či sekundární přemístění původních terénů, které mohly skrývat pozůstatky případných dalších hrobů. Příběhu tohoto hrobu je vzhledem k okolnostem proto třeba ponechat otevřený konec.

3. HROB V ULICI MILADY HORÁKOVÉ (PRAHA 6 - DEJVICE)

Při rozšiřování hlavní stavební jámy pro tunel směrem do třídy Milady Horákové byl zachycen zbytek hrobu 1/2009 (obj. 72), v orientaci S–J,³ z něhož se podařilo zachránit zbytky dolních končetin a rakve s železnými hřebíky (obr. 10–11). Kostí obou bérců s plně přirostlými epifýzami, svědčícími o plné dospělosti jedince, a dále kosti zánártní, nártní a prstové články obou nohou se vyznačovaly robustní stavbou. I přes torzovitost a silné postmortální poškození jsme nález přisoudili jedinci mužského pohlaví, staršímu 35 let.

V bližším ani vzdálenějším okolí se nenacházely žádné pozůstatky dalších hrobů. Uložení nebožtíka do dřevěné schránky s hřebíky indikuje datování nejdříve do novověku (k rakvím spojovaným hřebíky blíže Tomková 2005, 191–192). Ikonografické prameny, plány 17.–19. století (sbírka plánů NPÚ–ÚP),

³ Vzhledem k postupu a rychlosti bagrování a k neočekávatelnosti nálezu se nepodařilo zachránit hrob celý.

Obr. 10. Praha-Dejvice. Severní předpolí Bruské brány (1) s vyznačením situací předběžně spojovaných s dobou existence vojenského ležení z roku 1742 (2–4) a polohy kostrového hrobu 1/2009 (5; obj. 72)

Obr. 11. Praha-Dejvice. Torzo hrobu 1/2009 porušeného při bagrování

žádné pohřební aktivity v tomto prostoru nenaznačují. Vzhledem k objevu pozůstatků vojenského ležení z doby válek o habsburské dědictví v okolí stanice metra Hradčanská (Bartošová – Herichová – Kašička – Tomková 2010, 247, obr. 19)⁴ a exponovanosti severního předpolí pražských hradeb při válečných taženích 2. poloviny 18. století spojujeme tento hrob právě s tímto obdobím (obr. 10).

⁴ Vojenské ležení se v tomto prostoru rozkládalo od června do prosince roku 1742, přičemž jeho vnitřní prostor zaujala francouzská pěchota, zatímco jezdeckvo bylo soustředěno na jeho okraji u břehů Vltavy. Blíže k událostem let 1741–1742 v kontextu s vojenskou exponovaností severního a západního pásma hradeb a jeho předpolí Kupka 2008, 258–287.

Přehlédneme-li výše uvedené poznatky, můžeme konstatovat, že výzkum realizovaný v souvislosti s výstavbou městského okruhu rozšířil naše poznatky o pohřebních aktivitách na severním předpolí Pražského hradu v několika směrech. Jednak poskytl zajímavou, byť postupem stavby silně omezenou, metodickou příležitost výzkumu sekundárně přemístěného pohřebiště. Dále doplnil soubor nálezů známých z pohřebiště ve strahovské cihelně a přinesl první a zároveň i poslední vzorek nálezů lidských ostatků pohřbených jedinců. Zároveň je třeba tento případ brát jako upozornění, že se s podobnou situací můžeme setkat i v případě dalších míst na našem území. Hroby zjištěné v prostoru křižovatky Svatovítská a tř. Milady Horákové pak rozšiřují fond nálezů izolovaných hrobů, což je fenomén, který si jistě v budoucnosti zaslouží samostatnou pozornost.

LITERATURA

- Borkovský, I. 1969: Pražský hrad v době přemyslovských knížat. Praha.
- Bartošová, V. – Herichová, I. – Kašička, F. – Tomková, K. 2010: Barokní opevnění Prahy v trase stavby tunelu Blanka, Zprávy památkové péče 70/4, 239–247.
- Brůžek, J. 2002: A method for visual determination of sex, using the human hip bone, American Journal of Physical Anthropology 117, 157–168.
- Březinová, H. – Turek, J. 1999: Šňůrové a raně středověké pohřebiště v severním předpolí Pražského hradu – archeologický výzkum v Lumbeho zahradě, Archeologické rozhledy 51, 653–687.
- Houět, F. – Brůžek, J. – Murail, P. 1995: Etablissement de nouvelles fonctions discriminantes à partir de l'os coxal applicables dans d'autres populations, Antropologia Portuguesa 13, 157–170.
- Kupka, V. 2008: Pražská opevnění. Praha.
- Smíšek, K. 2010: Numismatické určení mincí z předstihového archeologického výzkumu prováděného Archeologickým ústavem AV ČR Praha na lokalitě Praha 6-Dejvice. Odborný posudek uložený v archivu pracoviště Pražský hrad ARÚ Praha.
- Tomková, K. 2005: Pohřební ritus na Pražském hradě a jeho předpolích ve středověku a novověku – charakteristika a vývoj. In: Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích, díl I.1. Castrum Pragense 7. Praha, 159–196.
- Tomková, K. 2006: Raně středověké pohřebiště na předpolí Pražského hradu I. In: Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích, díl I.2. Castrum Pragense 7. Praha, 105–114.
- Tomková, K. – Frolík, J. 2005: Topografie pohřbívání v areálu Pražského hradu a na jeho předpolích. In: Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích, díl I.1. Castrum Pragense 7. Praha, 7–24.

ON NON-STANDARD MANIFESTATIONS OF FUNERARY ACTIVITIES IN THE FOREGROUND OF PRAGUE CASTLE

During rescue excavation in the route of the Blanka tunnel, which cuts through the northern foreground of Prague Castle, several pieces of evidence of funeral activities were documented. In the Myslbekova construction pit, west of bastion IX, which takes up the eastern part of the grounds of the former Strahov brick factory, remains redeposited at the time of the existence of the brick factory were discovered in a dump, which were part of an early medieval cemetery known already in the 19th century. In addition to individual human bones belonging to at least 5–6 adult individuals (minimum 2 women and 1 man) and 2 children, fragments of early medieval pottery, a sharpening steel, a small knife in a wooden sheath and fragments of several other knives were recovered. In the area of the Svatovítská crossroads, a child's grave was unearthed under subrecent and Baroque earthwork from the 17th century. This grave (Inf. III) was oriented in the NW–SE direction and did not yield any finds, which is why its dating remains unknown. During widening of the main construction pit for the tunnel towards Milady Horákové Avenue, a remnant of an inhumation grave with a coffin joined by nails was documented. A robust man, aged more than 35 years, was deposited in the grave which was oriented in the S–N direction. The grave may be associated with the military conflicts taking place in this area in the 18th century or with the nearby military camp from 1742.

Fig. 1. Evidence of burial practices in the northern and western foreground of Prague Castle detected in the route of the Blanka tunnel. 1. Myslbekova construction pit, 2. Svatovítská crossroads, 3. Milady Horákové Avenue

Fig. 2. Prague, Hradčany. Sketch map of defensive walls of the northern fortification, Johan Seidl, Mathes Modray, 1784. The Strahov brick factory is located to the west of bastion IX

Fig. 3. Eastern part of the grounds of the former Strahov brick factory, Myslbekova construction pit: a) prior to the commencement of construction works in 2008, b) after removal of earth in 2009

Fig. 4. Myslbekova construction pit with the location of cuts from which human bones were recovered during sampling and with the spatial distribution of human remains and early medieval finds

Fig. 5. Myslbekova construction pit: a – Feature 5, b – Feature 17

Fig. 6. Myslbekova construction pit: a, b – Feature 23

Fig. 7. Myslbekova construction pit. Early medieval finds. 1 sharpening steel (Feature 7), 2 small knife in a wooden sheath (Feature 23), 3–4 fragments of knives (Features 7, 21), 5–7 pottery (collected from layer 2120)

Fig. 8. Prašný most construction site. Trench 27, Cut 57. A–C: recent and subrecent deposits, D–E: glacis embankment

Fig. 9. Prašný most construction site. Child's grave 1/2010

Fig. 10. Prague-Dejvice. Northern foreground of Bruská gate (1), the situations preliminarily associated with the period when a military camp existed nearby – in 1742 (2–4), and the location of inhumation grave 1/2009 (5; Feature 72)

Fig. 11. Prague-Dejvice. Remnant of grave 1/2009 disturbed by mechanical excavation